

La configuració del sector «intel·lectual-professional» a la Catalunya de la Restauració (a propòsit de Jaume Bofill i Mates)*

per Jordi Casassas i Imbert

Les anàlisis que fan referència a un sector tan poc concret com pot ser l'intel·lectual, presenten, d'entrada, servituds determinants que es deriven de la inexistència d'una metodologia concreta per a escometre-les, així com pel fet que fan referència a les classes mitjanes o sectors intermedis d'una societat, sobre els límits o la composició dels quals encara no s'ha posat definitivament d'acord cap escola historiogràfica, i ni tan sols sociològica. Des d'aquesta perspectiva tan poc concreta, hem d'assenyalar que en el present article es fa referència, sovint i en un sentit identificador, al sector dels intel·lectuals, professionals i tècnics; ara bé, aquest terme només vol ser purament indicatiu, atès que un assaig de classificació sòcio-professional només desembocaria en anàlisis funcionalistes, descriptives i estàtiques. Altrament, sembla molt més determinant el paper exercit per aquests sectors dintre el conjunt del mode de producció i en relació amb les formes d'hegemonia i les corresponents relacions socials que s'estableixen al si de la societat en què desenvolupen la seva activitat característica. En principi, a l'Europa occidental, com a mínim i de cara al segle XX, aquesta actuació dels intel·lectuals acabarà per ésser eminentment organitzativa i, en bona part, com a gestora de la imposició general que exerceix la burgesia econòmica. En aquest sentit, podem parlar d'una «intel·lectualitat orgànica» al servei de la burgesia i fer referència, així, a les aportacions que respecte a això ha fet Antonio Gramsci.¹

Des d'aquesta perspectiva se'ns presenten, doncs, uns sectors «intel·lectuals-professionals» que es configuren com a tal sector, i d'una manera majoritària, en funció dels nuclis burgesos i del mateix procés en què aquesta burgesia adquireix una cohesió més gran, amplia i consolida la seva dominació i institucionalitza els conductes a través dels quals assaja d'exercir-la. Pel que fa referència a Catalunya i al període que ens hem fixat com a marc cronològic, l'atenció determinant als sectors burgesos presenta sensibles dificultats, matisos i subdivisions que necessàriament impediran tota aproximació lineal al procés de presa de consciència i delimitació dels nuclis que podem denominar com a «intel·lectuals-professionals».

* Aquestes notes, que en cap moment no pretenen deixar el tema per acabat, les hem realitzades en base a la primera part de la tesi doctoral: J. Bofill i Mates (1878-1933). *L'adscripció social i l'evolució política*. (Universitat de Barcelona setembre de 1977).

1. Vegeu A. GRAMSCI, *La formación de los intelectuales* (Barcelona, Grijalbo, 1974).

A l'existència de burgesies pre-industrials —entre les quals destaquen les de l'àrea rural—, s'afegeix el caràcter subordinat de la burgesia urbana de Catalunya: dependència triple que es produeix respecte a l'exterior, respecte a Madrid i respecte a una situació interior, inestable, contradictòria i progressivament radicalitzada, en la qual destaca l'actuació d'un proletariat ja clarament «internacionalista».²

Si de cara a la identificació precisa dels sectors intel·lectuals, les dificultats deriven del procés de deterioració de la cohesió de les burgesies rurals catalanes i de la no hegemonia i la subordinació de les comercials i industrials de les àrees urbanes, el mateix fet d'assumir el seu caràcter dependent cap al final del segle serà el que acabarà de potenciar l'estructuració i actuació precises de la «nova» intel·lectualitat. Davant la ràpida pèrdua de funcionalitat del sistema de la Restauració, la burgesia catalana recuperarà un catalanisme que havia abandonat cap a mitjan segle pel seu perillós caràcter mobilitzador. En relació, doncs, amb la crisi de la fi del segle, aquest nou nacionalisme burgès se'ns presenta íntimament lligat amb el regeneracionisme característic de l'àrea mediterrània; ens decantem per la denominació de «nacionalisme tècnic», resum de la construcció ideològica, institucional i programàtica que necessiten per a nacionalitzar els conductes de dependència, cohesionar-se internament com a sector i estar en condicions d'assajar una eventual i sempre relativa independització. Aquesta renovació programàtica, com a primer pas que facilitarà la cohesió dels nuclis intel·lectuals, es produirà, aproximadament, en el període 1885-1905.

És així com, abans de prendre les posteriors connotacions feixistes, nacionalisme i imperialisme resten lligats d'una manera extraordinàriament funcional. I en funció d'aquest nacionalisme, en la confluència de les noves tendències estatistes i modernitzadores, el sector intel·lectual-professional es configura com el responsable de les corresponents teoritzacions i de la recuperació i gestió del ventall institucional, privat, paraoficial o oficial i de posar-lo al servei d'aquesta nova situació. Ara bé, en la mesura que aquest esforç potencia el trencament de l'estructura tradicional catalana i mobilitza i radicalitza tots els sectors de la seva societat, entre el 1909 i el 1914, la burgesia acabarà abandonant un altre cop el nacionalisme. Potenciarà, així, la relativa independització dels programes d'aquests nuclis intermedis, els quals se'ns configuren com a nucli motor d'unes noves alternatives (estructurades políticament en el període 1917-23), que, a manca d'una millor denominació, aquí són qualificades com les de la classe mitjana.

Atès que el nostre estudi parteix, en bona part, de la consideració del cas particular de J. Bofill, podem indicar, per acabar aquestes notes generals i teòriques prèvies, que creiem oportuna aquesta limitació, per tal com ens és lícit, així, d'aportar algunes dades que permeten de recuperar un personatge oblidat per la nostra historiografia; per altra banda, conferim a Bofill un cert nivell de representativitat dintre la problemàtica i periodització avançades més amunt.

2. M. IZARD, *Proletaris, burgesos i fet nacional (1840-1898)*, ponència presentada l'11-II-1978 al seminari sobre «Nacionalisme Català». Departament d'Història Contemporània de la Universitat de Barcelona.

L'inici de la trajectòria de J. Bofill

Jaume Bofill va néixer a Olot el 30 d'agost de 1878, al si, però, d'una família fortament arrelada a l'àrea del Montseny, amb profundes relacions amb la plana de Vic, i, ideològicament, amb l'integrisme catòlic i el carlisme, antiliberal d'una manera militant.

El pare, Joaquim Bofill i Noguer, és enormement representatiu del corrent tan freqüent mitjançant el qual es va establint un lligam que, de l'econòmic a l'ideològic, fa coincidir i reuneix interessos de l'àrea rural amb els de la ciutat, caminant, ja en el nostre segle, cap al predomini matisat del component urbà. Amic d'infantesa del futur canonge Collell, el pare de Bofill seguirà la carrera eclesiàstica fins al moment que, després d'haver-la abandonada, s'enrola en el bàndol carlí, en el qual actuarà com a oficial durant tota la guerra. Resulta significatiu de veure com aquest canvi i aquesta militància el posarà en estreta relació amb la seva idiosincràsia, com a resposta a un ideal tradicionalista que es fonamenta en un «pregon sentit de pietat i d'amor a la terra».³ El pare de Bofill queda així caracteritzat com un altre representant d'aquella «aristocràcia de l'espardenya»⁴ —més dinàmica i més de pes de com se la va tendir a considerar des de l'esquerra—, en global oposició a la qual V. Almirall continuà desenvolupant i concretà la seva obra programàtica, ja apuntada, entre el març i el juny de 1873, des de les planes del madrileny «El Estado Catalán». Aquest conjunt teòric, de repercussions profundes pel seu inqüestionable contingut català, progressista i urbà, sobresortirà amb força en el moment en què Almirall abandoni les fórmules de l'utopisme revolucionari que havien acompanyat les manifestacions federals de deu anys enrera. Per altra banda, les relacions d'aquesta posta en marxa amb què commou el món del tradicionalisme catòlic (centrat en les iniciatives de Torras i Bages) resulta del tot evident.⁵

Un cop installada definitivament la família Bofill a Barcelona, l'any 1877, hem de considerar, com a determinant dels anys de joventut de Bofill i d'una bona part del camí que seguirà posteriorment, aquest elitisme, el tradicionalisme i el ruralisme heretats, en combinació amb les característiques que es concreten al voltant de les grans transformacions que sotraguegen el món tradicional català —i, en general, tots els àmbits socio-polítics— l'últim quart del segle XIX.

Partint d'aquesta consideració general i fent referència als trets que tenen relació amb Bofill d'una manera més directa, hem d'apuntar la contradicció que representa, essencialment a Catalunya, el sistema de la Restauració, en el sentit que, per als burgesos, bo i significat una derrota de l'esperit «modernitzador» que els havia impulsat a acceptar successivament els primers mo-

3. Vegeu la necrològica J. Bofill i Noguer, «Butlletí de l'Associació i Cooperativa de Mercers al Detall de Barcelona», 4 (iv-1923), p. 28.

4. V. ALMIRALL, *Las Leyes Forales y el Carlismo*, a *Escritos Catalanistas* (Barcelona 1878), p. 116.

5. Respecte al paper d'Almirall com a «creador del catalanisme polític», vegeu ROVIRA I VIRGILI, *Valenti Almirall* (Barcelona, Col·lecció Popular Barcino, 1936).

ments del Bienni i del Sexenni, s'haurà convertit, des d'un principi, en la garantia repressiva contra la resposta d'un doble vessant utòpico-romàntic que extrema els seus efectes en una estructura arcaica i dependent com la catalana. Ens referim a la que es concreta en el trencament total i d'avançada que portarà, com una de les seves conseqüències més determinants, a la radical desarticulació de la vida quotidiana de Barcelona cap al final del segle; per altra banda, trobem la postura que es manifesta en el refugi corporativista en un passat les arrels del qual es troben a l'edat mitjana, concretat en un «tradicionalisme compulsiu» que respon a interessos essencialment rurals, d'un caràcter militant durant els primers anys de la Restauració.

Aquesta situació d'inestabilitat que trobem en la base, per exemple, de la castellanització de la burgesia de Catalunya, es veurà agreujada per l'intent centralista de despersonalització de l'aparell institucional català —privat, jurídic, municipal o provincial—, imprescindible perquè la burgesia se sentís segura de controlar el vertiginós procés de radicalització al qual era sotmesa Catalunya. En aquestes coordenades, i per a molts dels «nous» burgesos (com el pare de Bofill) amb lligams tan estrets amb el món rural (els que fluctuen entre els beneficis de la nova estructura i la pervivència de les velles formes de producció, en les quals pretenen de situar la seva hegemonia), la necessitat de potenciar algun canvi s'acabarà veient, a més de problemàtica, pràcticament innecessària. Resulta clar l'exemple ofert per la família Bofill en aquest període, i és curiós de veure com es precisarà que, l'estructuració de la Lliga Regionalista, la seguiran, exclusivament, amb una «reservada simpatia».⁶

En les arrels de l'estructura apuntada més amunt és on s'insereix, més enllà de l'aparença contradictòria, l'antiestatisme ultrancer, el qual, sota una forma antidinàstica o, ben sovint, antiliberal-parlamentària, començarà a estructurar-se en un veritable programa gràcies a les aportacions del catalanisme conservador i s'acabarà d'arrodonir doctrinàriament amb les aportacions del pensament petit-burgès reaccionari europeu, el qual es tanca davant els primers símptomes de la pèrdua d'hegemonia europea i de la radicalització social que acompanya la fase imperialista del capitalisme.⁷ Les primeres idees de Bofill, expressades en un moment anterior al seu ingrés a la universitat, el curs 1895-96, denoten, amb poc poliment formal, aquest moment immediatament anterior de teorització del tradicionalisme basada en el catalanisme, combinades amb alguns dels tòpics del catalanisme d'arrel més popular. Així, sota encapçalaments on figuren «mori Felip V» i en què s'identifica pàtria-terra-mare, Bofill argumentarà el caràcter diví del predomini rural sobre l'absolutament auxiliar exercit per la ciutat («fogar de tota desviació»), expressant la queixa fruit de la desorientació que li produeix el veure trencar l'estabilitat d'aquest sistema: «Avui s'ha capgirat!»⁸

6. Vegeu A. JUTGLAR, *La mentalidad católico-conservadora en la España de la Restauración, a Ideologías y clases en la España contemporánea* (Madrid 1969), vol. II.

7. Les fonts bàsiques d'informació i inspiració per a Prat de la Riba són enormement significatives: Foustel de Coulanges, Summer-Maine, Taine, Spencer, De Maistre, Stuart Mill, Taparelli, Ch. Benoist, Herder, i, de Catalunya, Duran i Bas, Mafé i Flaquer, Balmes i Torras i Bages.

8. Vegeu de J. CASASSAS, *Catàleg de l'Arxiu Particular de Bofill i Matas*, Fundació J. Bofill (Barcelona 1978), Grup G. Manuscrits; Diversos (i Apunts d'Infància).

En un nivell encara complementari trobarem les teoritzacions inicials del «nou» catalanisme conservador, sempre condicionades per les aportacions de la Renaixença —en els vessants històric, jurídic, lingüístic o literari—, que configuren un corrent que cavalca entre la supeditació a les tradicionals motivacions econòmico-particularistes de la burgesia⁹ i la recerca de formes noves en el pla organitzatiu. Es constituirà, aquesta, en una tendència realment funcional, la qual, després de trencar el 1882 amb les postures més esquerranes, tal com assenyala E. Moliné i Brases l'any 1907,¹⁰ deixarà al marge, i molt endarrera, els nuclis regionalistes (els de «La España Regional», per exemple), per a començar a estructurar ja un programa de reconstrucció nacional que és el que acabarà confluint a la Lliga el 1901.

Ara bé, partint d'aquesta base antiliberal, perllongada fins molt endavant, puix que no la contrasta amb una intervenció pública en relació amb els grans canvis produïts en el període 1885-1905, Bofill està a punt de protagonitzar un espectacular viratge que el portarà a assumir, entre el 1909 i el 1910, el nacionalisme pràctic en la seva perspectiva —com a mínim formal— liberal i democràtica. És precisament a aquest viratge —o, si es vol, tensa evolució— que donem una certa representativitat general, més enllà de les connotacions individuals, pel mateix fet de l'evolució, els motius que l'han potenciat i la reacció que el propicia i pel lloc (Joventut Nacionalista) i el moment (1910) en els quals desemboca tot el procés.

En passar a analitzar alguns aspectes de la dinàmica en què de fet es trenca l'estructura tradicional catalana, en els vint anys aproximats que cavalquen al voltant del 1900 —procés en el qual es concretà com a tal el sector intel·lectual que centra el nostre estudi—, no podem oblidar la perspectiva segons la qual un sector determinat de la societat adquireix una coherència interna en funció d'una estructura econòmica concreta, més que no pas per referència a la general, que respon al mode de producció capitalista. I, des d'aquest punt de vista, l'estructura econòmica que promou la dinàmica catalana presenta una significació extraordinària en relació amb al nivell de contradiccions que porta a la superfície.

Des d'aquesta perspectiva, en què entren en conflicte l'estructura tradicional interior de Catalunya amb aquell nivell d'innovacions en què la burgesia accentua el seu caràcter subordinat, el protagonisme barceloní adquirirà una especial rellevància enfrontant-se, ara, amb el sistema que descansava sobre la quasi autarquia de les localitats catalanes de segon i tercer ordre i les seves respectives àrees d'influència.¹¹ Sotmesa a canvis qualitatius i quantitatius realment importants (molt centrats en la seva arrencada a l'any 1888), el nou paper que havia tingut o que tindrà Barcelona servirà en gran manera per a accentuar el procés de cohesió sectorial que afecta els nuclis intel·lectuals,

9. Duran i Bas és aquí fonamental en lligar-les, en el context de les reivindicacions en pro del dret civil català, amb el món integrista de Vic.

10. E. MOLINÉ, *Resum sintètic de la història del catalanisme* (Barcelona 8-VI-1907), ps. 11-12.

11. Vegeu J. IGLÉSIES, *La cursa demogràfica de les principals ciutats catalanes* (RACCA, Barcelona, 1977); la problemàtica general i valorativa de Ll. Casassas, *Barcelona i l'espai català* (Barcelona, Curial, 1977), especialment les parts I i III.

professionals i tècnics, abocats, per altra banda, a un intens procés de replantejament doctrinari en què serà inclòs, lògicament, la mateixa teorització del paper de Barcelona en la nova etapa.¹²

El fenomen arribarà a ésser assumit tant per la dreta com per l'esquerra. Així, P. Coromines, veurà en la ciutat la vital transformadora de la realitat catalana i, un cop començades les radicals transformacions que l'aparten del segle XIX, amb capacitat per a absorbir l'excedent de població espanyola.¹³ Pel seu cantó, Bofill, que al «cap i casal» donarà el lloc corresponent en la seva teoria del desenvolupament orgànic de Catalunya i la convertirà, més enllà encara, en un dels quatre pilars on descansa la seva teoria del nacionalisme biològic, al costat de la terra, la llengua i l'element humà, el qual, seguint la doctrina de Torres i Bages, veu mogut per un «imperatiu ètic envers el perfeccionament individual i col·lectiu». Queden així comentades les afirmacions de Bofill quan assegurarà que: «La nació és una institució orgànica constituïda per comarques, viles i grans ciutats, que han de viure sense rivalitats, essent imprescindible l'existència d'una gran capital que sigui el cor i el cervell, (...) la ciutat té una finor de percepció que és inapreciable pel govern, una percepció adquirida a força de generacions de barcelonins, que han anat perdent tot caràcter ruralista.»¹⁴

Finalment, no podem oblidar, a l'hora de transcendir el cas Bofill (encara que fem referència prioritària a la dreta en què ell s'inscriu), la importància que tingué en tota aquesta sèrie de processos simultanis el factor històric concret. Això és, per la forma, la magnitud i les diferències socials amb què la Restauració havia estat acceptada a Catalunya. Entesa aquesta com un sistema representiu i en la perspectiva dels estrets lligams que amb ella té la burgesia catalana, l'actuació concreta que exerceix sobre Catalunya tindrà un paper preponderant en el procés de presa de consciència de la intel·lectualitat, ja que aquesta s'havia sentit plenament identificada —positivament o negativament— amb la dinàmica del Sexenni. El prou conegut «replegament» català posterior al 1874, es presentaria, així, com el parèntesi necessari d'adaptació a la nova situació general de Catalunya.

El catalanisme i la fi de les possibilitats polítiques de la petita burgesia

Referint-nos a aquest nivell que hem denominat com a interior, l'estructura apuntada permet de mantenir uns arcaïsmes que justificaran la pervivència d'una petita burgesia, fluctuant i inestable en el pla polític i en el social, la qual manté, però, la vigència d'uns nuclis intel·lectuals ja poc funcionals, tancats en el florisme (recordem que Carner parlarà d'aterrar el «sometent literari de la Renaixença») i en el món vigatà d'abans dels anys vuitanta. Així mateix, a Barce-

12. F. ROCA, *Política urbana i pensament econòmic. Barcelona, 1901-1939*. 2 vols., tesi doctoral, Facultat de Ciències Econòmiques i Empresarials (Barcelona, maig de 1977).

13. P. COROMINES, *Apologia de Barcelona*, dins el cicle «Barcelona vista pels seus artistes», organitzat pel Cercle Artístic.

14. J. BOFILL, *El Nacionalisme i Barcelona* (conferència feta a l'Orfeó de Sants el 24-III-1917). Vegeu «La Veu de Catalunya» (25-III-1917).

lona, ens explica l'arrelament i el posterior manteniment de segons quins sectors del radicalisme, individualista, anticlerical de manera militant, arbitràriament revolucionari, amb una capacitat de maniobra només efectiva davant els problemes concrets, i progressivament conservador respecte a les solucions globals que pot aportar. La funcionalitat i l'esporàdic protagonisme individualitzat d'aquesta petita burgesia, real amb la Renaixença o en la dinàmica interna dels episodis del 1854, del 1868 i fins i tot del 1873, s'acaba amb la institucionalització del conservadorisme burgès i l'aparició d'una classe obrera ja clarament internacionalista, en una bipolaritat en què és tan determinant la radicalització de la vida espanyola com les tensions aportades per l'últim quart de segle europeu que inicia la Comuna de París el 1871.

Per altra banda, les solucions petit-burgeses es tornen inviables des del moment en què es fa evident el procés general de pauperització d'aquests sectors, empenyent-los a un desclassament de profundes repercussions en les mentalitats. La manifestació d'aquesta desorientació «universal» provocarà, com a resposta immediata, la postura radicalitzada d'un pseudo-anarquisme que recorda, per a Catalunya i a un nivell de manifestacions culturals, la mantinguda pels *maudits* francesos de l'època. Es tracta de la postura que dirigeix els seus atacs més furibunds contra l'egoisme i el materialisme, amb els quals identifica la burgesia, i podem dir que resumeix una resposta inicial contra el naturalisme positivista i un medi del qual s'ha perdut tota possibilitat de control.¹⁵

Estructurat a Catalunya al voltant del moviment modernista, és clarament i significativament influït pel nihilisme stirnerià, i sobretot nietzscheà, no tan demagog com el primer, més elitista, més intelligentment anticristià (que podia entroncar amb l'antiinstitucionalisme catòlic de la petita burgesia), i també exaltador de les individualitats escollides, fet que permet d'oposar el protagonisme d'un petit nucli intel·lectual regeneracionista a la dinàmica que postula l'estabilització d'una correlació de forces retardatàries de la direcció de la qual estan definitivament apartats.¹⁶ L'elitisme, el tancament de files, així com la inicial tendència a menysprear l'anterior i romàntic acostament a la burgesia o a la classe obrera (entesa com a massa), representarà, però, a un nivell de superestructura, la manifestació primera que aquest sector intel·lectual comença a entendre's en funció d'ell mateix.

Per altra banda, resulta evident que el paper que tingué Cels Gomís o el dibuixant J. Lluís Pellicer al voltant del 1868, és del tot diferent a aquell que desenvoluparen gent com Jaume Brossa o P. Coromines a la fi del segle. En el compromís d'aquests amb la classe obrera, d'un ressò intel·lectual característic, hi hem de veure, com una de les seves coordenades fonamentals, aquella que lliga el «regeneracionisme» amb corrents antipositivistes, individualistes i molt expressament sorelians; en ells mite i acció política es «condensen» (segons terminologia orteguiana), per a justificar les pràctiques anarco-comunistes i de

15. El postromanticisme i la por davant la potencialitat revolucionària aportada per un possible trencament de l'estructura tradicional catalana és patent d'una manera exemplar en la novel·la de Carles Bosch. Vegeu Jordi CASTELLANOS, *Carles Bosch de la Trinxeria i Raimon Casellas. Una problemàtica sobre la novel·la a final del s. XIX*, «Recerques», 3 (1974), ps. 225-50.

16. F. GINER DE LOS RÍOS, *Nietzsche (184-1900)*, a *Ensayos y Cartas* (Mèxic 1965), ps. 47-52.

l'acció directa, com l'assalt dels «nous bàrbars» contra la podrida i esgotada societat burgesa.¹⁷ Els escrits a la revista «Ciència Social» són enormement reveladors respecte a això. Ara bé, davant el seriós avís que per a aquests sectors significà el Procés de Montjuïc, s'esfumà quasi el compromís directe amb la classe obrera, amb un saldo pietista i ideologista; quedà, però, el pes de l'obertura de mires cap a Europa que han protagonitzat pràcticament en exclusiva (recordeu, per exemple, la significació de «L'Avenç») i una certa dimensió intel·lectual del regeneracionisme, sense la consideració de la qual resultaria incomprendible la seva integració tècnica, si no en el noucentisme, com a mínim en el regeneracionisme organicista pratià.

Ara bé, aquest «canvi» no s'ha d'entendre com a una renúncia fonamental a la qual la burgesia haurà de i sabrà respondre amb la rehabilitació i el premi d'una nova preeminència social.¹⁸ Aquest punt de vista correspondria a un triple reduccionisme simplista que fixaria la correlació nacionalisme - burgesia - Prat de la Riba; presumiblement certa en considerar el paper motor de les burgesies de Catalunya en impulsar el catalanisme polític després del desastre del 98, aquesta relació mecànica no ens ajudarà gens, però, a explicar la dinàmica concreta del nacionalisme català en els primers trenta anys del segle XX i, per tant, el fet que en el dit *catalanisme polític* quedi integrat —com es va comprendre a l'època— el circumstancial nacionalisme tècnic de la burgesia econòmica de Catalunya (nacionalisme íntimament lligat a la crisi general, colonial, social interna i al mateix caràcter de subordinació) i el catalanisme de «classe mitjana» que assagem de caracteritzar. La progressiva recuperació d'elements esquerrans, perfectament definits des del començament del segle, resulta un fet incontestable des del període 1914-17 en endavant.

Ens sembla fonamental, des d'aquest punt de vista, tenir present l'anàlisi que féu Rovira i Virgili respecte a l'ambivalència d'un Prat de la Riba home de govern i un altre com a home de partit.¹⁹ I ens sembla interessant de recordar que aquesta ambivalència és palesa des de l'inici de la carrera de Prat. Com a home de partit, la seva enorme perspicàcia tàctica resultà fonamental ben bé fins al 1910; posteriorment, però, del lligam nacionalisme - burgesia - política, se'n responsabilitzà F. Cambó. I serà aquest qui acabarà portant la vida política catalana cap a la servitud dels interessos econòmics de classe, en una dinàmica, però, que només afecta lateralment el catalanisme. Diem això perquè el que fa és assajar la institucionalització del «ser o no ser» característic de la burgesia catalana, que definiria molt bé J. Pla en afirmar que «no és pas de preveure, certament, una entrada de la burgesia catalana en el moviment catalanista actiu. Ultra el sector de la burgesia adversa, hi haurà sempre la gran

17. Per a les relacions bàsiques intel·lectuals-anarquistes, vegeu C. MARTÍ, *Orígenes del anarquismo en Barcelona* (CEHI, Barcelona, 1959). Alguns antecedents immediats del que diem, a M. CAMINAL, *El terrorismo en Barcelona de 1882 a 1896. Antecedentes del proceso de Montjuic*, tesi de llicenciatura, Facultat de Filosofia i Lletres, Universitat de Barcelona (1972).

18. Vegeu J. CASTELLANOS, *Aspectes de les relacions entre intel·lectuals i anarquistes a Catalunya el s. XIX (a propòsit de P. Coromines)*, «Els Marges», 6 (febrer de 1976), ps. 7-28.

19. Vegeu la interessant selecció d'I. Molas ROVIRA I VIRGILI, *Prat de la Riba* (Barcelona 1968).

massa burgesa els interessos de la qual vénen expressats d'una manera modèlica en el mot famós del senyor Cambó. Per totes les qüestions aranzelàries votarà amb nosaltres o amb els simpatitzants; per totes les qüestions d'autoritat rodarà a l'entorn del govern civil. Un estat d'esperit hamletic, una ambigüitat crònica, serà llur malaltia familiar, aquella malaltia que tothom té sense massa preocupacions».²⁰

Per al nostre esquema, i de cara al sentit que trobem en l'abandó de les postures modernistes, el que és fonamental és tota aquella estructuració que acabà essent l'obra de govern de Prat, en allò que signifiquen els seus fonaments socials i ideològics, com també en el que representava de programa susceptible d'ésser institucionalitzat. I des d'aquesta perspectiva l'esquerra s'havia avançat clarament a la dreta, marcant, amb un gran sentit polític de la realitat catalana i de Catalunya dintre d'Espanya, el sentit progressiu del regeneracionisme i la fi o inviabilitat dels radicalismes, sovint verbalistes i petit-burgesos, tant en relació amb els mètodes com amb els programes polítics.

Resulta indiscutible aquí l'exemplaritat de V. Almirall, el seu «tocar de peus a terra» i, per tant, la força de la seva teorització i l'adequació (i, com veurem, perillositat per al conservadorisme) que trobem en les seves iniciatives polítiques. Amb un controvertit apassionament, propi del polític, Almirall va analitzar l'*España tal como es*²¹ i, en funció d'ella, el «particularisme» prenia dimensions d'alternativa real, tant amb la força de *Lo Catalanisme* (1866), com amb la marxa que prendria el Centre Català, sobretot després del II Congrés Catalanista de 1883.

Els primers anys del segle xx culminà, doncs, un procés de remodelatge de postures que a nivell ideològic presenta ramificacions regionalistes i nacionalistes i la natural ambivalència esquerra - dreta, la qual assajà de sintetitzar, i en bona part neutralitzar, E. Prat de la Riba.²² Serà en el transcurs d'aquest procés que s'invalidà, de fet, el corrent modernista (en la dimensió que exemplaritzava un P. Coromines), i aquest procés amagà, o es produí com a mínim d'una manera paral·lela, al de mobilització i subsegüent presa de consciència dels nuclis intel·lectuals, professionals i tècnics barcelonins. La dinàmica que permet aquesta «auto-comprensió funcional» com a sector, l'haurem de buscar, doncs, en aquella dimensió de l'estructura catalana que possibilitava una relativa modernització, en les coordenades que inclouen tant l'estructuració d'un ventall institucional paraoficial, que a Catalunya complementa la gestió pública —fent més notori encara el buit deixat per aquesta darrera—, com el procés de radicalització social, que augmenta la «frustració burocràtica» dels sectors preparats i apartats del poder directe.

Concretant aquest procés, apuntem com, encara el 1908, Cases i Carbó precisà que «tots els desacerts fatals de la política espanyola tornen vida pròs-

20. J. PLA, *Catalanisme i burgesia (Notes de crítica política)*, «Revista de Catalunya», 2 (agost de 1924), p. 135.

21. Respecte a això, vegeu A. JUTGLAR, *A modo de presentación*, a V. ALMIRALL, *España tal com es* (Madrid 1972), ps. 7-31.

22. V. CACHO VIU, *Regionalisme i catalanisme*, ponència presentada al seminari sobre «Nacionalisme Català» el 4-III-1978. Departament d'Història Contemporània. Universitat de Barcelona.

pera per Catalònia»;²³ ressaltarà, a més, buscant el motor del renaixement del modern catalanisme, la fonamental importància d'institucions com l'Acadèmia de Legislació i Jurisprudència, l'Ateneu Barcelonès, la Societat Econòmica d'Amics del País, el Foment del Treball Nacional, la Lliga Industrial i Comercial, l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, etc.²⁴ A aquesta llista podríem afegir, sense esforç, l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques (1875), l'Associació d'Excursions Catalanes (1878), l'Associació Catalanista, de Lleida (1878) o la federació regional de grups excursionistes La Falç, per tal d'aportar la dimensió de l'excursionisme i la seva importància en relació amb el catalanisme. Tampoc no es pot oblidar la incontestable realitat de la publicació, en el període 1890-1909, a Barcelona, de més de tres-centes publicacions periòdiques en català, llista a la qual encara s'hauria d'afegir la de les revistes comarcals i, més significativa, la de les revistes especialitzades en el terreny de les arts, les ciències i la societat, així com la manifestació de l'aparició de moviments ciutadans, alguns d'anecdòtics, com el vegetarià, d'altres d'una veritable profunditat i significació, com el de la dona, amb aparició d'«Or i Grana» i «Feminal».

Tan significatiu, però, com les noves aparicions, és el procés de reconversió d'institucions preexistents, el procés de catalanització d'un Ateneu Barcelonès, que culminà l'any 1895 amb la presidència de Guimerà, o el de l'Acadèmia de Jurisprudència, que es consumà l'any 1900. La importància d'aquest fenomen presenta un vessant catalanista indubtable, faceta que demostra externament un estadi determinat de presa de consciència, de mobilització, així com una immillorable (i prèvia) possibilitat d'institucionalitzar el programa catalanista. L'aparició d'institucions catalanes i catalanitzadores fruit d'iniciatives esquerranes aporta, en aquest sentit, les característiques globals d'un procés de presa de consciència general i de la corresponent aparició d'una voluntat de transportar-la a una programació política concreta. Però de cara al nostre esquema, aquesta dimensió queda subordinada, en la seva valoració i en el temps, a aquella mobilització que correspon a una de les fonamentals concrecions d'aquests sectors integrants de la classe mitjana (entesa, així, com el grup dels intel·lectuals, tècnics, gent de professions liberals, professionals altament qualificats, etc.) i que es manifesta en la reivindicació de la catalanització de l'administració, la justícia, l'educació, etc. En aquest sentit, resulta evident la significació dels resultats de l'Assemblea de Girona, del 25 d'abril de 1897, i l'estructuració del programa i la campanya dels «volem», en la qual, al costat de les reivindicacions polítiques i lingüístiques-nacionalistes, trobem, perfectament detallada, la reivindicació d'aquesta catalanització de l'administració global de la vida catalana.

La tendència a copar les institucions paraoficials, que gira entorn del pas del segle, fou lògicament continuada —en la perspectiva d'un estatisme conscient— a partir del 1907, amb l'arribada de Prat a la diputació i, sobretot, a partir del 1913, amb la Mancomunitat i amb la lluita per a catalanitzar els serveis i organismes públics. Representa la tendència que culminà un canvi de mentalitats dels quadres potencialment directius, alhora que imposà un nou grup social com a gestor del procés de modernització de Catalunya; per altra banda,

23. Publicat a «Catalònia» l'11-IV-1908; a *Catalonia. Assaigs Nacionalistes*, p. 111.

24. CASES CARBÓ, *O tot o res?*, op. cit., p. 88.

es tracta d'un procés sensiblement anterior a les campanyes que acabaren d'ensorrar el caciquisme fins i tot a Barcelona.

Volem referir-nos, per tal d'exemplaritzar aquest procés tan contradictori i tens, al cas de l'Ateneu Barcelonès, tan important com poc estudiat, ja que ens aporta un dels primers testimoniatges d'aquest procés de fixació sectorial en una fase prèvia en la qual encara no trobem barrejat explícitament l'element catalanista. Ja els primers anys de la Restauració, els temes posats a debat en aquesta dinàmica entitat barcelonina —així semblen demostrar-ho les xifres del seu mateix creixement—²⁵ ens demostren clarament el sentit de la tendència que analitzem. Així, des del curs 1874-75 s'havien iniciat debats importants per la temàtica i el tipus de gent que hi participava: educació de la dona en relació amb el seu nou paper social i amb els organismes públics, el «*parlamentarismo, sus vicios y medios para evitarlos y atenuarlos*», de política econòmica, jurídicollegal, urbanisme, dret històric, sobre l'evolució i les repercussions de les institucions i corporacions catalanes, etc. Temes importants ells mateixos, però també pel fet que divideixen apassionadament i empenyen a fer grans declaracions i definicions sobre qüestions que, en definitiva, han d'acabar per configurar una veritable alternativa sectorial.

Així, podem destacar, a tall d'exemple, el discurs presidencial en l'acte d'obertura del curs 1879-80, en el qual Joan Sol i Ortega, parlant de la democràcia, acabà posant aquest concepte abstracte en una pragmàtica i significativa relació amb el concepte del *self-government*, en afirmar que «*es la expresión de la libertad armonizada con la igualdad y la sociabilidad, como estos tres elementos son las leyes fundamentales del Derecho moderno, en las que se condensan el conjunto de condiciones necesarias para la realización del bien individual y colectivo, fin del hombre y la sociedad*».²⁶

Però, encara més important que aquesta reinstrumentació de principis tradicionals, resulta la veritable crida a la unitat sectorial (i a llur funcionalitat), feta per Ignasi M. de Ferran en el transcurs d'un discurs pronunciat el 3 de desembre de 1877, motivat per les tensions produïdes al si de l'entitat entre els socis conservadors i aquells d'«*ideas más avanzadas*». Per a Ferran, a l'Ateneu conviuen «*los hombres de letras, los hombres de bufete, los escritores públicos y los profesores*»²⁷ amb agricultors, comerciants i industrials; i els primers s'han de situar respecte a aquests de tal manera, que en surtin revalorats, el seu caràcter especulatiu surti polit i els radicalismes d'escola estèrils quasi per principi; tot això, «*si queremos que nos consideren y estimen como hombres útiles al país y buenos elementos del estado, si aspiramos a que se interesen y vayan familiarizándose con los estudios y las teorías científicas que tanto nos cautivan y embelesan*».²⁸ Per a l'autor, les discussions d'aquest sector han de ser «*cimiento de construcciones sólidas y duraderas*», a través de la dimensió real que els donarà

25. Per l'abril de 1872, en unir-se Ateneo Catalán (444 socis) i el Casino Barcelonès (107 socis): 551 socis; desembre de 1872: 771 socis; desembre de 1879: 883 socis; desembre de 1880: 1.000 socis; final exercici 1887-1888: 1.338 socis.

26. J. SOL, *¿Qué es la democracia?* (30-XII-1879), «Boletín del Ateneo Barcelonés» (gener, febrer, març). «La Renaixença» (1880), ps. 217-57.

27. Vegeu *El Ateneo Barcelonés. Bosquejo Histórico* (Barcelona 1889), p. 67.

28. *Id.*

un contacte directe amb les diverses classes lligades d'una manera directa amb la producció, especialment amb la burgesia; es vol aportar, així, a aquesta estructura, que ja es preveu com a moderna, un característic tecnicisme, exercit des del moment de detectar «*el clamor de las necesidades públicas*», la capacitat de teoritzar en funció de resultats pràctics, de viure en el país i no sobre seu i la particular forma d'actuació que es posa en marxa —funció integradora dintre una realitat burgesa en procés de modernització— en el moment en què es detectada una nova «*exigencia social*».

El sentit pràctic, i aquest en funció d'un projecte de país, passant per sobre de la particular adscripció política a la dreta o a l'esquerra, la projecció tècnica com a base d'una «real» integració intersocial, podrà convertir-se, així, ja des de l'inici de la Restauració, en el motor que haurà posat en funcionament tot aquest sector, que serà, en definitiva, el responsable directe de tota la teorització catalanista vigent —com a mínim— durant el primer terç del segle xx. D'una manera molt significativa, P. Coromines va caracteritzar el període com aquell en què es realitza «una revisió de valors del dinovè segle».²⁹ Apunta l'autor que és aquell en el qual es deixa de fer, a la manera romàntica, una «política metafísica», en la qual l'important era d'assolir el monopoli de la definició conceptual (fet que predeterminava la topada entre el liberalisme i l'Església), en el qual se supera la manca d'una funcional diferenciació entre el discurs i el sermó (entre «la tribuna parlamentària i la trona»), i en el qual es produeix la definitiva ensorrada dels integrismes i dels egoïsmes i la curtedat de mires que havia caracteritzat l'acció petit-burgesa.

L'evolució de l'Església catalana i el paper del catalanisme conservador

Pel fet de tractar-se d'una problemàtica poc estudiada, així com aquella en la qual s'integra particularment Bofill a la primera etapa de la seva vida, apuntem d'una manera individualitzada les coordenades aportades per l'evolució de l'Església en aquest procés de trencament de l'estructura tradicional catalana, com també el de la intransigència i la veritable militància, sovint de tons castellanistes, que caracteritza l'Església «urbana» en la seva estreta aliança amb la Restauració. La trajectòria a través de la qual importants sectors del catolicisme català abandonen l'anterior tradicionalisme integrista haurà de ser paral·lela a la del trencament o al procés pel qual es contrasta i matisa l'hegemonisme rural a Catalunya i de la corresponent vigència de la intel·lectualitat rural que aconduïx quasi en exclusiva el nucli de Vic.³⁰ I la funcionalitat del fenomen presenta una major importància quan considerem l'aliança de l'estructura institucional de l'Església amb els interessos caciquistes, passant per sobre d'una burgesia poc cohesionada que no pot modificar les correlacions de forces que dominen l'àrea rural. En aquest sentit, és determinant l'antiurbanisme que anà imposant l'Església a través del seu domini dels serveis educatius, la teorització antirepubli-

29. P. COROMINES, *Una revisió de valors del dinovè segle*, discurs presidencial de l'obertura de curs de l'Ateneu Barcelonès 1929-30, celebrada el 28-x-1929.

30. Destaquem, entre altres, J. Verdager, N. Verdager i Callís, el bisbe Morgades, Torras i Bages, J. Collell i, predeterminant l'ideari de tots ells, J. Balmes.

cana (tendència considerada com a principal element de dissolució social) i, en molts sectors, també la coerció dels moviments políticament descentralitzadors, pel seu caràcter d'atemptar contra la «unitat catòlica», que serveix de doctrina dominant per als interessos tradicionals espanyols.

Així, de cara al nostre esquema, es tracta del procés pel qual la nova intel·lectualitat, representativa de les aspiracions més modernes dels sectors burgesos catalans en el seu conjunt, acabarà abandonant, en aquesta important dimensió confessional, la tradicional supeditació al vessant polític i ideològic del catolicisme, la influència exercida, especialment, per l'escolasticisme vigatà.

Analitzant els factors interns que motiven la posta en marxa d'aquests sectors, integrats encara oficialment a les estructures eclesiàstiques, trobem la força determinant de dos factors que actuen d'una manera interrelacionada i immersos en les coordenades generals apuntades més amunt. Primerament, trobem un procés que podem denominar de «barcelonització», procés que afecta el sector intel·lectual dirigent (Torras i Bages) i que passa per una evident influència universitària, especialment l'exercida pel tradicionalisme urbà de Duran i Bas, que en el cas de Torras i Bages se sobreposa a l'anterior exercida per Milà i Fontanals, X. Llorens i Barba o Rubió i Ors; passa també per l'atracció del moviment renovador literari, artístic o científic. Es tracta d'un procés que hem de fer començar ja avançada la dècada dels anys vuitanta, en estreta relació amb la crisi del camp català al final del segle i en contrast amb els enriquiments més ràpids que s'havien produït a l'àrea barcelonina i la major suavitat quan tenen lloc els efectes de la crisi general. Per tant, s'enfronten amb la desaparició de l'hegemonisme que havien servit, de la preeminència individualitzada d'aquell aristòcrata de l'espardenya i la seva dissolució infrenable dintre una estructura progressivament urbana o urbanitzable. La mateixa família de Torras i Bages mostra un exemple de l'abandó del món rural (motivat per la crisi, la inestabilitat social i l'excusa de potenciar l'educació dels fills) i de la repercussió de les tensions camp - ciutat sobre la intel·lectualitat tradicional, empesa en aquest context a una radicalització de caire petit-burgès.³¹

Per altra banda, i tornant a l'òptica eclesiàstica, la relativa ensorrada d'aquesta estructura tradicional es produeix en un moment de lògic buit programàtic (després del 1874), davant el qual encara ressalta més la teorització esquerrana. És enormement significativa la coincidència entre l'aparició de *Lo catalanisme* d'Almirall i l'inici, per part de Torras i Bages, el mateix any 1886 i des de les planes de «La Veu de Montserrat», de la sèrie d'articles que l'any 1892 aplegarà per primera vegada sota el títol, altament significatiu, de *La tradició catalana*.³² És per això que l'obra de Torras, veritable breuari del tradicionalisme català —imprescindible per a entendre el pensament de gent com Bofill—, més que no pas representar un assaig d'innovació teòrica, se'ns presenta com un dels intents més seriosos per a globalitzar, des del tradicionalisme, les solucions que cal aplicar en un període de crisi i transició, denominant-se «tradicionalista evolutiu» a la manera de Taine i podent, així, fer viure tot un aparell institucional i la «petita tradició» que se'n derivava, dintre de les noves coordenades que

31. M. LLORENS, J. Torras i Bages (1846-1916), a *Industrials i Polítics*, ps. 420-31.

32. Els articles, sota el títol genèric de *L'Església i el Regionalisme*, aparegueren: 1 el 1886, 12 el 1887 i 10 el 1888; la introducció és un afegitó del mateix any 1892.

empeny el sistema liberal des dels seus sectors més avançats i com a neutralitzador d'aquestes. Qualsevol possible suport en la producció ideològica europea del moment quedarà en un segon pla davant la força del programa constructiu on haurà de radicar la força de la integració que proposen. És precisament a partir d'aquest extrem que Prat farà, els primers anys del segle, el pas endavant que significa abandonar tota altra consideració davant la prioritat d'aquest projecte nacional, reduint el component religiós a un segon pla d'ordre personal, o col·locant-lo, com a màxim, a la mateixa alçada que qualsevol altre element (en principi, tota manifestació de la vida catalana) integrant d'aquest projecte. El lligam d'aquesta fase posterior de signe pràtià amb la que ara tractem, el marcarà Bofill en afirmar, referint-se al mateix Prat, que el seu valor (que arribarà a qualificar com de magnituds colbertistes) radicarà precisament en el fet que «millora la realitat sense trasbalsar-la».³³

Punt fonamental en aquest procés de «mobilització eclesiàstica» resultarà el programa propugnat per J. Collell en el seu parlament *Catalanisme. Lo que és y lo que deuria ser*,³⁴ del mes d'abril de 1879. Sembla aquesta la primera manifestació d'un reduccionisme catòlic que vol respondre, amb el programa de la «màxima eficàcia», a la posta en marxa que Collell sintetitza en el moviment de «renaixença social» i de «restauració de la terra», com a tendències constitutives del catalanisme. I l'orador creu poder donar bel·ligerància a aquest moviment pel fet que ja ha abandonat l'anterior caràcter de mobilització provincialista i anacrònica, constituint-se en la moderna «necessitat d'una reconstrucció dels elements naturals i genuïns dels pobles, per donar base segura, nacional i ensems històrica a les institucions polítiques i a les formes administratives».³⁵ Serà des d'aquesta perspectiva, que en el seu enunciat ja caracteritza el sector que ha de responsabilitzar-se'n, que per a Collell resultarà indispensable d'aconseguir el suport de les «forces vives de Catalunya», de «la part més sana de les nostres poblacions que representa lo vertader patriciat de Catalunya».³⁶

Posteriorment, Torras i Bages teoritzarà aquesta postura a *Consideracions socials i polítiques sobre el regionalisme*,³⁷ treball preparatori del discurs presidencial que, sota el títol de *La força de la poesia*, pronuncià als Jocs Florals de Barcelona de l'any 1899. En aquest treball Torras buscarà un model de desenvolupament alternatiu de l'ofert pel parlamentarisme liberal, en base a la conducció catòlica d'un moviment posat en funció dels elements «naturals superiors de la terra». Plenament integrat al corrent regionalista, Torras i Bages oposarà al descrèdit polític de la monarquia espanyola la vigorització dels «òrgans regionals», els únics «vius» i capaços de reaccionar davant un 1898, que Bofill havia qualificat de «cura de moro», i Torras com el cop que dona a Catalunya «lucidesa per a retrobar-nos».³⁸

33. J. BOFILL, *En Prat de la Riba. Propulsor eminentíssim de la cultura catalana*, a J. CASASSAS, *J. Bofill i Mates (1878-1933)*, op. cit., ps. 881-1078.

34. J. COLLELL, *Catalanisme. Lo que es y lo que deuria ser* (Barcelona, Joventut Catòlica, 1879).

35. *Id.*, ps. 146-7.

36. *Id.*, ps. 150-1.

37. Vegeu *Assaigs. Consideracions sobre el regionalisme (Apendixs)*, *Obres completes* (Biblioteca Perenne, Barcelona 1948).

38. J. TORRAS, *La força de la poesia*, a *Obres completes. Assaigs. Estètiques*, op. cit., ps. 309-19.

Diverses revistes s'afegiren a aquest corrent; podem destacar «La Creu del Montseny. Setmanari Catòlic-Regionalista»,³⁹ «Montserrat»,⁴⁰ «La Llum» de Manresa, «La Croix» de Perpinyà i el «Mallorca Dominical» de Ciutat. Entre els homes més asidus col·laboradors d'aquestes revistes, actuant bàsicament des de Barcelona, podem destacar J. Verdaguer, Torras i Bages, J. Collell, M. Costa i Llobera, Valentí Serra i Boldú, J. Carner, E. d'Ors, el vigatà R. Trias i Cunill, Joan Poblet (molt en la línia de Torras), Marià Malajelada, Claudi Omar i Barrera, el mateix Bofill (amb alguna col·laboració poètica de primera hora), el bisbe Morgades, Jordi Franch, R. Arqués i Arrufat i també M. Folguera i Duran, que posarà aquest corrent en contacte amb la Unió Catalanista (de la qual era president) i, per aquest conducte, amb el Centre Català de Sabadell.

El nucli de l'Acadèmia Catalana de la Congregació

Un dels principals camins pel qual aquesta tendència repercutirà amb més intensitat entre els nuclis barcelonins conservadors, en moviment durant els últims anys del segle, serà el de la Congregació Mariana de Barcelona. Aquesta s'havia estès per Catalunya com un aparell organitzatiu que responia a la necessitat de l'Església de la Restauració de crear uns quadres, gairebé d'agitadors, d'una fèrria militància doctrinal, assentats en els medis educatius i «especialitzats» en el camp de l'ensenyament i en el de l'acció social (aquí s'afegeix la influència de la Joventut Catòlica de Barcelona). Però els deu últims anys del segle importants nuclis de la Congregació foren sotmesos a un procés de «catalanització», inspirat bàsicament per Torras i Collell, que afectà sobretot les acadèmies, instaurades a Catalunya a partir del 20 de gener de 1889.⁴¹ En aquestes acadèmies s'aplegarà, fonamentalment, la joventut universitària barcelonina, catòlica i conservadora, que ja ha romput amb el tradicionalisme romàntic però que encara necessita un programa globalitzador per a oposar-lo a la radicalització social del final del segle, així com el nexa que li permetés d'enfrontar-se al problema d'aquella reconstrucció institucional i administrativa que el nou vigatanisme (ja barceloní) els posa en relació amb el procés de reestructuració del catalanisme.

En aquest corrent s'integra, d'una manera central, l'Acadèmia Catalana de la Congregació, fundada el 16 de gener de 1891 per iniciativa de Torras i Bages, Antoni M. d'Orovio i els jesuïtes Marià Clavell i el P. Fiter, un dels principals divulgadors periodístics del corrent nacional-catòlic.⁴² L'Acadèmia Catalana tindrà per finalitat bàsica l'estudi de la llengua i la història de Catalunya, per a posar-lo en contacte, però, amb el «paper modernitzador de Barcelona-capital i amb l'empenta del progrés industrial».⁴³ Empeny, a més, els seus integrats, a

39. Director: J. Verdaguer; núm. 1, 19-III-1899; fa referència expressa al conjunt dels actuals Països Catalans i a la seva personalitat diferencial dintre la «unitat espanyola».

40. Núm. 1 (Barcelona, gener-febrer de 1900).

41. Nombre de socis a Barcelona el 1899: 1280. Vegeu P. FITER, *Breve idea de la congregación y sus academias y cuadro sinóptico general* (Barcelona 1899).

42. *Acte Catalanesc*, «La Veu de Catalunya», 5-v-1919, ed. del vespre.

43. J. COLLELL, *En Marian Aguiló* (discurs pronunciat a l'Ateneu Barcelonès el 6 de juny de 1898) (A.B., Barcelona 1899), 51 ps.

moure's, individualment i col·lectiva, per un «imperatiu ètic envers el perfeccionament», el qual es convertirà, en el context del «tradicionalisme evolutiu» (conceptes teoritzats per Torras a *La tradició catalana*), en un dels punts centrals de la nova moralitat que vol impulsar el sector intel·lectual al marge de les opcions polítiques.

És per això que les relacions i la identificació d'aquest nucli amb el pratia seran directes i pràcticament unànimes des del moment en què Prat de la Riba els faciliti la possibilitat de portar a la pràctica la seva «nova» manera d'ésser, innovadora en el pla de les morals públiques i en el de la preparació tècnica específica. Una breu llista dels homes més destacats que actuen a l'Acadèmia Catalana evitarà molts comentaris: Albó, Muntanyola, Maspons, López-Picó, M. Aguiló, Valls i Vicens, Puig i Cadafalch, Masriera, Guasch, P. Nonell, Dòria, Anguera, Trias de Bes, Martorell, Muntadas, Guitart, Colom, P. Casanovas, Bofill, Carner, Rubió i Bellver, Fortuny, Sagarra, Vallès i Pujals, Sallarès, Nubiola, Palou, etc. La combinació de molts d'aquests homes amb el referit corrent estructurador d'una nova moralitat i el caràcter globalitzador a través del qual solen manifestar-se (molt impulsat pel que va denominar-se, en ocasions, com a «nacionalisme teològic»), lliguen d'una manera bastant clara aquest corrent amb el del noucentisme, d'aparició imminent.

La dissolució d'aquest corrent nacional-catòlic (en el qual ja incideixen les primeres aportacions filosòfico-tomistes d'E. d'Ors) es pot considerar un fet des del moment en què es clarifiquin les opcions polítiques, sobretot per al regionalisme conservador, això és, en el moment en què els nuclis definits pel seu catolicisme militant perdin tota mena de control directe sobre la intel·lectualitat tècnica del Principat. Durant els primers deu anys del segle encara trobarem, però, algun intent per a tirar endavant iniciatives (gens integrades en la línia que representarà el Comitè de Defensa), que no perden pas tota la significació pel fet que no s'acabin de concretar. J. Bofill ens ofereix un bon exemple del que diem, sobretot en considerar que és immers en el procés que el va portar de l'integritisme a la integració plena a la Lliga (1910). Així, pel gener de 1901 figurarà entre la junta directiva d'un projecte catòlic, cultural i nacionalista dit Cultura Social, al qual correspon la iniciativa, frustrada també, de publicar una revista sota el nom d'«Orient»,⁴⁴ destinat, tot plegat, a reforçar, des d'una perspectiva cultural, la intel·lectualitat catòlica que aspira a una projecció pública. En aquest sentit, resultarà més significativa encara L'Acció (i el diari que hauria publicat sota el títol d'«Historial»),⁴⁵ entitat confessional concebuda al final del 1909, que tenia per finalitat —segons el títol primer dels estatuts, que redactà Bofill— «promoure, per tots els medis lícits, el bé integral de Catalunya», amb una manifestada identitat, doncs, amb l'expressada pels estatuts de la Lliga. El caràcter pragmàtic i sectorial d'aquesta entitat confessional resta predeterminat pel fet que intentarà d'assolir aquest «bé integral» mitjançant l'aportació d'«utilitatge, cultura i democràcia» al nucli tècnic que s'ha de responsabilitzar de la «fase constructiva del nostre renaixement social»,⁴⁶ que per a Bofill significa l'in-

44. Vegeu *Catàleg, op. cit.*, Grup 6. Manuscrits. Religió i Qüestió Religiosa, 7, p. 178.

45. *Id.*, J. Bofill, Manifest de La Acció (1909), 11 ps. Grup 6. Manuscrit. Religió i Qüestió Religiosa, 7, p. 178.

46. *Id.*

tent de reacció —ja ineludible— per a neutralitzar una radicalització que no es pot passar per alt després dels fets de la Setmana Tràgica.

Aquests tipus d'iniciativa, que compten sovint amb la participació d'homes tan propers a la integració activa en el regionalisme, van ser ignorats, expressament, per Prat de la Riba (teòricament i catòlicament molt proper a ells), i considerats quan van voler tenir alguna volada, com un greu error tàctic per la incomprensió i divisionisme aportats a la lluita catalanista, pel fet de ser objectivament castellanitzadors (en potenciar d'alguna manera una Església castellanista en el seu conjunt) i per la manca de líders. Amb la mateixa estratègia amb què va actuar davant la burgesia polaviejista, Prat els considerarà, però, prou catalanitzats i propensos a una fusió que, indefectiblement, tingué lloc precipitada pels errors polítics i la mateixa inviabilitat final d'aquests nuclis catòlics.⁴⁷

Això no obstant, el fet que s'hagin pogut arribar a propugnar iniciatives com L'Acció o Cultura Social, el podem considerar, malgrat llur irrellevància en l'ordre de les realitzacions concretes, com un indicatiu de com era vista la Lliga des del catolicisme d'avançada; i, d'aquí, com la culminació política d'aquell nivell de contradiccions gairebé estructurals en el qual s'havien desenvolupat els sectors intermedis de la societat catalana, fou el que permeté d'obrir el dens període de la seva concreció i definitiva identificació. Dit esquemàticament, per als «catòlics» de la classe mitjana intel·lectual i tècnica, tot i participar en altres iniciatives «regionalistes» (culturals, científiques, literàries, lingüístiques, etc.), i malgrat la força d'arrencada de la Lliga i dels èxits solidaris, no els atreu encara la possibilitat d'una col·laboració política en el mateix partit en què militen homes no creients; indubtablement, l'avís que significa la Setmana Tràgica llimarà aquestes reticències. D'aquí la importància del període 1905-10 —ja entesa a l'època—, en el sentit que produí una veritable onada de demandes d'afiliació, a la Joventut Nacionalista de la Lliga d'una manera molt especial. I entre aquests joves el nucli més important serà el que s'integrarà seguint l'exemple de Bofill, Puig de la Bellacasa, etc., molts dels quals antics coneguts de les esferes de la Congregació.

La força d'aquesta integració al regionalisme l'exemplaritzava Bofill a la perfecció. Malgrat els lligams recents i la força dels seus orígens integristes, tot just incorporat a la Joventut Nacionalista, el 1910, ja intervindrà en les campanyes electorals del partit, i serà un idoni interlocutor amb els sectors catòlics en descomposició davant l'ensorrada de la «conjunció de les dretes». Assajant de potenciar la seva integració a la Lliga, Bofill els justificarà el manteniment d'esforços d'organització del catolicisme militant com a «esterilitat. Per manca d'intel·lectuals i d'acció social, d'esperit català i de directors; per la ridícula dels seus cabdills».⁴⁸ Així, doncs, a la faceta més eminentment política de la Lliga, gent com Bofill hi afegeix —per la identificació personal amb Prat en

47. Respecte als comentaris de Prat sobre el partit catòlic conservador pretès pel marquès de Comillas, vegeu la carta de Prat a Ll. Domènech (1 de juny de 1903), a BORJA DE RIQUER, *Lliga Regionalista, la burgesia catalana i el nacionalisme (1898-1904)* (Barcelona 1977), p. 352.

48. Vegeu Catàleg, op. cit., J. Bofill, *Campanya electoral (1909)*. *Guions i Notes*. Grup 6. Manuscrits. Política-Catalunya, 1, p. 172.

bona part— la conducció i l'estructuració del projecte de «reconstrucció» de Catalunya (conegut com el programa de «Catalunya endins»), que trobarà la seva màxima expressió en la Mancomunitat.

El període 1907-14: la identificació dels sectors «intellectuals-professionals»

Serà precisament la consideració del nivell de funcionalitat, al qual ens hem referit, el que ens permetrà d'entrar en el període decisiu de la identificació d'aquests sectors de la classe mitjana que ja s'apuntaven com els protagonistes col·lectius del procés de catalanització institucional; a les anteriors picabaralles d'ateneu, a les pugnes de matís organitzatiu o als radicalismes de principi, ara ja respondran amb el Primer Congrés Universitari Català (1903), amb els Estudis Universitaris Catalans (1906), amb el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906) i amb el corrent urbà del noucentisme, que acabarà de potenciar una presència intel·lectual realment cohesionada,⁴⁹ en la qual J. Fuster ha vist la combinació d'un catolicisme superficial i «el fons maurrassià d'un pragmatisme polític mal dissimulat».⁵⁰

L'anàlisi que farà P. Coromines de la dinàmica republicana de la Barcelona dels primers quinze anys del segle presenta, en aquest sentit, una gran significació així que constatem que els sectors intel·lectuals es van movent ja en una perspectiva clarament estatista. En els seus comentaris, Coromines parlarà de la diferent reacció, de Castella i de Catalunya, davant la crisi del 98, i com la de Catalunya es manifestà a través d'una radicalització social que acabà essent el motor últim de la reorganització sòcio-política de la dreta i l'esquerra catalanes. Però, més enllà d'aquesta dinàmica política, per a Coromines l'important fou, precisament, la irrupció de la classe mitjana en la vida barcelonina i el fet que les característiques d'aquest nou sector es perfilessin, ja des de bon principi, a través de la gestió del catalanisme, la democràcia i la nova burocràcia, com el bloc encarregat d'aterrar les restes dels nuclis caciquistes representats per gent com Planes i Casals o Comas i Masferrer. En la seva quasi dissecció del republicanisme, Coromines ressaltarà dos extrems d'una enorme significació per al nostre esquema. Per un cantó, assenyalarà que les causes del fracàs de l'UFNR van provenir del fet de permetre dissidències fonamentals en el que es referia al punt central del catalanisme, del fet de no saber vèncer políticament i, per tant, de no poder integrar els nuclis més actius de Barcelona i, finalment, de «no haber disciplinado sus fuerzas para realizar una obra constructiva, de tal magnitud y naturaleza que justificase su existencia futura».⁵¹ L'altre extrem assenyalat per Coromines fa referència a l'oposició del republicanisme català amb el lerrouisme, per a ell molt més de fons que les eventuais aliances polítiques o electorals, i que s'han de fonamentar en el fet que el populisme del radicalisme català, tant a l'ajuntament com a la diputació, s'ha manifestat com l'impulsor i

49. Ben aviat es van produir intents d'analitzar-la globalment i des de fora; vegeu Jean GIVANEL, *La intel·lectualitat catalana*, conferència celebrada a l'Ateneu Barcelonès el 26 de març de 1910.

50. J. FUSTER, *Literatura catalana contemporània* (Barcelona 1972), p. 168.

51. P. COROMINES, pròleg a E. NAVARRO, *Historia crítica de los hombres del republicanismo catalán en la última década (1905-14)* (Barcelona 1915), p. 17.

mantenidor d'una burocràcia inepta, abusiva, corrupta i gestora de projectes fragmentaris que, evidentment, no s'adeien amb el tarannà globalitzador ni amb la nova moralitat que caracteritzava el sector de la classe mitjana amb el qual ell es veu identificat, teòricament i per la seva participació directa en els equips dirigents de Barcelona (era el cap de la Secció Municipal d'Hisenda des de 1902). Parallelament, doncs, i pel que fa referència al sector dretà, els homes que s'anaven integrant a la Lliga necessitaven compaginar les seves activitats burocràtico-professionals amb les polítiques; acceptaven, així, la superació de principis pels quals s'havien mogut en el període anterior i un nou joc polític que els enfrontava en un pla d'igualtat amb l'esquerra de Catalunya; en termes generals, significava superar els radicalismes petit-burgesos, integristes o pseudo-anarquistes, per a passar a potenciar un nou joc polític respecte al qual se situaven com els seus organitzadors nats. El programa catalanista que Prat els anirà detallant a «La Veu de Catalunya», els acabarà de fer veure la diferència entre el principi i la seva aplicació pràctica: el catalanisme haurà d'ésser sinònim de liberalisme, així com la mateixa necessitat d'un «constructivisme» integrador farà imprescindible una consolidació democràtica, operativa, per altra banda, a l'hora de potenciar el trencament de l'estructura tradicional que continuen gestionant des de Madrid.

El plantejament tàctic inicial de Prat de la Riba és interclassista fins i tot en el que fa referència a l'estructuració de l'estatisme català, concepció optimista que s'orienta cap al foragitament del caciquisme urbà: «substituir aquest estat espanyol que respon a una mentalitat arcaica, per un altre estat espanyol que respongui al sentit català, que és el sentit modern de la política».⁵² Ara bé, la força dels esdeveniments, concretada pel juliol de 1909, invalida, de fet, qualsevol plantejament anterior. El 1915 Cambó farà referència al fet que l'estructuració de la Mancomunitat representa la cristallització d'una nova Solidaritat, per a ell la veritable, moderada, concreta en la seva finalitat (política de «realitats»), positiva.

És interessant de veure com J. Bofill, amb la tranquil·litat que li donava el fet de no estar encara directament lligat amb la vida política, «superarà» la Setmana Tràgica parlant-ne només per referència. Farà seu el nucli dels comentaris de Prat sobre el «radicalisme», el de la dreta i el de l'esquerra; això és, una dinàmica política concreta, personalitzada en els lerrouxistes (s'oblidarà de la presa de consciència de la classe obrera com a fenomen irrecuperable), a la qual s'ha de sumar una actitud radical. La generalització d'aquesta «intransigència temperamental», que hauria acabat afectant totes les idees i tots els partits i impossibilitant un estatisme català, la farà derivar Bofill —Prat— de la imposició centralista, que es concreta en l'absolutisme monàrquic, de l'exageració de la centralització, de la concentració de tota vida estatal en mans d'una minoria, del regisme secular que allunya l'individu del poder inclinant-lo a l'autogovern, de la subsegüent impossibilitat de consolidar un esperit de cooperació i responsabilitat col·lectives. És per això que la dreta militant, intransigent, catòlica i anacrònica, els representa un llast, de la mateixa manera que el lerrouxisme els és un obstacle que cal sobrepassar: per la seva «farsa anticlerical», per la manca

52. PRAT DE LA RIBA, *La prosperitat de Catalunya*, «La Veu de Catalunya», 10-VIII-1905.

d'una veritable moralitat pública que els és representada quan veuen el radicalisme defensar interessos particulars davant els socials (va ser molt significatiu l'escàndol públic del 1910 referent a l'afer de la portada d'aigües a Barcelona), en el seu característic i simptomàtic anticatalanisme.

Són prou conegudes moltes de les repercussions de la revolta popular de l'estiu del 1909 per tal de no haver-hi de tornar aquí amb massa insistència. No obstant això, pel que fa referència al nostre esquema, no podem passar per alt el sentit d'algunes de les grans transformacions que des del camp socialista a la Lliga afecten en profunditat el futur del catalanisme i que donen tota la seva força al procés central i aglutinador de la campanya pro-Mancomunitat, iniciada amb les propostes del mes de maig de 1911, de la qual Prat de la Riba anirà marcant tota la seva funcionalitat.⁵³ La cosa definitiva fou que, a partir del 1910, nous homes i, sobretot, noves tàctiques s'imposaren i prengueren una nova rellevància. Amb les lògiques dificultats inherents a la possibilitat de datar fenòmens d'aquest tipus, podem afirmar que la «gran alternativa» del 1909 (utilitzant terminologia de Vicens Vives) haurà permès de culminar el procés de presa de consciència (i la subsegüent intervenció pública) dels sectors intel·lectuals, tècnics i professionals, els quals es configuren, així, com a intel·lectualitat «orgànica» de la burgesia industrial i comercial barcelonina. L'exemple més clar del que diem el trobem en l'estructuració i posterior actuació —d'alguna rellevància a partir del 1910— de la Joventut Nacionalista de la Lliga i la seva especialització burocràtica, que comentem més endavant.

Com ja hem apuntat anteriorment, des d'aquesta perspectiva resulta impossible d'oblidar la significació dels homes del noucentisme (E. d'Ors, Carner, López-Picó, Bofill, etc.), dels quals, més enllà de la seva producció literària estricta, en valorem la posició i la incidència globals. Des de la significació del mateix nom al qual respon el corrent fins al seu declarat antiruralisme romàntic, el rebuig de tota dimensió representativa dels valors del «dinovè segle», destaca la necessitat d'imposar unes noves coordenades (ben sintetitzades en el *Glosari* de Xènius), que passen per l'obertura de mires, el cosmopolitisme, el valor impulsor de la ciutat, l'eficàcia, etc. Un altre extrem a destacar serà el seu sentit de globalitat, la falsa eufòria (contraposada a la pseudo-anarquitant dels modernistes) respecte al fet que aquest trencament amb el passat els permetrà d'aconduir i consumir la reconstrucció harmònica i total de Catalunya en tots els seus àmbits.

Referent a aquesta falsa eufòria, resulta enormement significativa l'anàlisi i la reacció d'aquests sectors davant la «qüestió social». Al marge del Museu Social (1907), i en l'ordre dels fets concrets immediatament posteriors a la Setmana Tràgica, veiem com, des de la dreta, es respondrà amb una tímida «Setmana Social» (la inaugura Torras i Bages) a les vagues del 1910; en canvi, el 1912, davant l'important conflicte ferroviari, al qual Canalejas respondrà seguint la tònica violenta emprada per un Briand a França, la Joventut Nacionalista reaccionarà combinant la seva previsible acció de govern amb la teoria del fet nacional, per a passar a resoldre la problemàtica social com una qüestió més dintre

53. Vegeu, respecte a això, la sèrie de PRAT: *Ço que és i ço que no és la Mancomunitat. Genealogia de la Mancomunitat. Com va generar-se la idea de la Mancomunitat*, «La Veu de Catalunya», 1, 3, 4 i 5 d'abril de 1913.

el panorama de desgavell heretat de la gestió centralista. En aquesta línia declararan que «la Joventut Nacionalista, a l'assajar-ho —l'anàlisi— recorda, com a garantia d'imparcialitat, que poques associacions com ella han preconitzat a Catalunya les noves doctrines estatistes i societàries fins al límit extrem de la seva licitud».⁵⁴ Escrit com a mínim sota el dictat o la inspiració de Bofill, l'article de la Joventut Nacionalista exemplifica les relacions existents entre l'estructuració de l'estatisme i la força dels esdeveniments i fins a quin punt aquesta interrelació potencia la configuració del sector intel·lectual-professional.

La mobilització burgesa i la intel·lectualitat

En última instància, per a acabar d'entendre internament el procés en el qual es perfila l'estructuració d'aquest sector que gira al voltant de la intel·lectualitat, hem de fer referència a la mobilització de la burgesia entorn del fet tan detonant com fou la crisi del final del segle i en el sentit de donar una parcial bel·ligerància a un catalanisme fins aleshores (ben bé des de 1854-55) de base essencialment popular, veritable concessió que desemboca en el que hem denominat «nacionalisme tècnic» de la burgesia. En aquest sentit, les relacions burgeses perifèria - centre no poden continuar centrant-se en la reivindicació d'unes mesures que permetin un creixement global, desordenat o no, però sempre de subsistència. Molt més enllà, la burgesia barcelonina s'ha adonat (i els sectors intel·lectuals ho han teoritzat breument) que el que és fonamental és assolir d'imposar un joc polític propi, per la qual cosa podran comptar sempre amb la força repressiva de l'estat central, camí per a assolir una major dimensió en la forma d'exercir la seva hegemonia.

Contrastant, però, els principis i els mòbils burgesos amb la forma i tàctiques emprades per la Lliga, que desemboquen en l'intent de mobilització interclassista, crec que resulta fins a un cert punt simplista la consideració que això correspon a l'assentament a Catalunya del modern partit conservador, el partit del gran capital des del qual vol fer arrencar la seva anàlisi J. Harrison.⁵⁵ Creiem que aquest punt de vista representaria valorar, com a màxim, l'actuació de la Lliga de cara al centre i, a Catalunya, només com a responsable d'una dinàmica electoral que la situa inqüestionablement en el camp conservador, políticament davant l'esquerra, socialment en guerra constant amb la classe obrera; significaria valorar, en definitiva, només el nucli de parlamentaris, senadors i homes de la comissió d'acció política del partit. En canvi, significaria no tenir present que des del seu origen i fins a 1918-19, la força de la Lliga provingué del seu poder de convocatòria «nacional» (i puntual), intent de mobilització interclassista, i en base a un interpartidista fet nacional, que l'allunyà precisament de la consideració que era un partit polític modern; això sense considerar l'irregular i complex entramat que formaven locals filials, societats afins, centres dependents, etc., i que mantenien una disciplina de partit tan relativa com els seus

54. Joventut Nacionalista, *Ensenyances d'una vaga* «La Veu de Catalunya», 17-x-1912, p. 4.

55. J. HARRISON, *Big Business and the failure of right-wing catalan nationalism, 1901-23*, «The Historical Journal», 19,4 (1976), ps. 901-918.

l·ligams amb el local central del partit, el qual, segons en quins districtes ens situem, era realment molt «llunyà».⁵⁶

Però, per altra banda, significaria no tenir present que, a partir del 1907, existeix de fet la Joventut Nacionalista de la Lliga (que agrupa una bona part d'aquesta nova intel·lectualitat tècnica), apartada de la política que es fa de cara a Madrid, però progressivament especialitzada en la política del «Catalunya endins», només conservadora en la mesura i en les ocasions en què la feble estructura burgesa impossibilita un mínim control integrador de la classe obrera, fent perillar la independència de les seves iniciatives. Des d'aquesta perspectiva, aquests sectors no mantenen una política de col·laboració amb la Restauració (malgrat el curt període maurista que a la Joventut dirigeix l'equip de J. M. Tallada i Joan Vallès i Pujals), sinó un enfrontament, possibilista quant a la tàctica, que va molt més enllà d'un problemàtic qüestionament del règim des d'un programa polític; l'important no és la dialèctica lineal enfrontament - col·laboracionisme, perquè la relativament dèbil burgesia catalana no és l'únic grup social en joc.⁵⁷

Aquests darrers aspectes adquireixen una veritable rellevància en el moment de considerar el component burgès del catalanisme, i aquest en relació amb la situació internacional que és a cavall d'ambdós segles. A partir de la segona meitat dels anys vuitanta arriba a Europa l'exemple de com, mitjançant l'educació programada i una estricta organització i planificació, el Japó havia assolit de superar un llarg període de dependència per a passar a potenciar el seu propi desenvolupament i la subsegüent independització. I aquest exemple arriba en un moment en què la radicalització imperialista acaba de concretar, en els països de l'àrea mediterrània, la consciència d'una crisi secular i d'una dependència frustrant en la qual es barregen el sentiment de subordinació de les burgesies nacionals, la presa de consciència dels sectors intel·lectuals i, en ocasions, el radicalisme aportat per la desorientació petit-burgesa, i que amb una significativa coincidència de dates es manifesta amb la generació castellana del 98, la saudò-sista portuguesa del 90,⁵⁸ el Risorgimento italià, el barressianisme d'Action Française, etc.

L'afegit doctrinal del 1906, que fa referència a l'imperialisme, serà la resposta de Prat a la necessitat burgesa d'una relativa independització, i serà recuperat sense gaire estranyesa per l'intel·lectual-professional, atès que, en una primera fase, havia d'afectar quasi exclusivament l'estructura i les activitats interiors (procés de «japonització») que han de potenciar el procés independitzador. En aquesta línia, i d'una manera bastant mimètica, quan el 1907 Prat organitzi l'Institut d'Estudis Catalans (comptant amb l'assessoria de Pijoan), li donarà les funcions organitzatives referents als pensionats a l'estranger —funcions que a Madrid desenvolupa la Junta de Ampliación de Estudios—, amb la finalitat de crear un personal que hagi après a estudiar, investigar i organitzar.⁵⁹ Es tracta

56. Respecte a això, vegeu I. MOLAS, *Lliga Catalana* (Barcelona 1972), vol. I, ps. 177-186.

57. Respecte a això, vegeu la diferent visió aportada per Borja DE RIQUER, *Lliga Regionalista*, op. cit., epíleg, ps. 303-312.

58. Vegeu A. COSTA DÍAZ, *La crisis de la conciencia pequeño burguesa en Portugal: el nacionalismo literario de la generación del 90* (Barcelona, Península, 1966).

59. Respecte a això, vegeu V. CACHO, *Josep Pijoan y la Institución Libre de Enseñanza*, «Insula», 344-45 (juliol-agost de 1975), ps. 11, 21 i 22.

de la planificació del *self-government*, que si políticament representa el programa amb el qual la Lliga vol controlar l'ajuntament i la diputació, socialment és el que acabarà de donar una raó d'ésser al sector dels intel·lectuals-professionals.

La força d'aquest programa⁶⁰ impulsa aquests sectors a copar qualsevol tipus d'institució, molt especialment les oficials, i a deixar al marge el conglomerat petit-burgès anterior, el qual només retrobarà en els moments electorals i en els d'«efusió nacionalista». És el que no sabrà valorar Ll. Domènech i Montaner en analitzar, l'any 1911, la projecció pública i la dinàmica del sector dirigent de la classe mitjana de Catalunya, grup que localitza com aquell que aglutina la intel·lectualitat, els homes de carrera, la menestralia i la «part més elevada, intelligent i instruïda de les nostres classes obreres».⁶¹ Malgrat considerar aquest grup com el conglomerat funcional de cara a les lluites de la «civilització moderna», com els responsables d'haver contrarestat el paper castellanitzador de l'estat central i d'haver estès l'amor cap a les institucions, la llengua i una nova organització autònoma de Catalunya, Domènech considerarà un fracàs el paper dels nuclis intel·lectuals dirigents des del moment que, a la progressiva radicalització social, només han sabut respondre amb la que considerarà negativa col·laboració amb les institucions estatals.

En canvi, P. Coromines, gairebé el mateix mes que Domènech, analitza el lloc que ocupa aquesta classe mitjana i la seva dinàmica interna com la classe que ha deixat de banda els ideals de la Revolució de Setembre, als que qualifica d'una «manifestació d'un individualisme estantís», buròcrates empesos per la moralitat i professionalitat liberals del «bé públic» que han trencat l'estret motlle dels partits polítics espanyols, situant la dinàmica catalana en un lloc en què «aquí ja no es tracta de monarquia o república, sinó d'un sentit oligàrquic de la direcció política, d'una voluntat d'enderrocar el sistema constitucional dels pobles de l'Europa culta».⁶² I davant aquesta estructura retardatària, veu la classe mitjana (així denominada) mobilitzada per un nou sistema de valors fonamentat en «la ferma virtut d'una justícia liberal», en el sentit de govern, en «la defensa de la cultura moderna» i en el fet significatiu que «per la seva manera de viure i per la seva posició econòmica no senten l'urc de la lluita de classe»,⁶³ aspecte revelador que ens introduiria en el tema central de la «concòrdia de classes», considerat com a factor preponderant de la futura mobilització i cohesió d'aquest sector, sobretot en la perspectiva en què aquest esforç integrador es posarà bàsicament en funció de l'ineludible programa de reconstrucció de Catalunya; a partir de 1917-19, Bofill parlarà de la necessitat d'una «socialització de la cultura i una nacionalització de la producció».

Per a Coromines, finalment, una massa d'uns 40.000 electors respondria per terme mitjà i a Barcelona a les directrius electorals i a les motivacions generals aportades a la política per aquesta nova «classe mitjana», xifra que correspon, aproximadament, al nombre d'electors que han donat suport a la Solidaritat i

60. Vegeu *Memoria adreçada a la diputació de Barcelona pel seu president, E. Prat de la Riba* (2on. període de sessions) (Barcelona, Imp. de la Casa Caritat, 1910), 126 ps.

61. Ll. DOMÈNECH, *La conservació de la personalitat de Catalunya* (discurs presidencial a l'Ateneu Barcelonès al curs 1911-12) (Barcelona, Tip. L'Avenç, 1912), 42 ps.

62. P. COROMINES, *La Lluita pel govern de la ciutat. L'hegemonia*, «El Poble Català» (19-x-1911), p. 1.

63. *Id.*

que caracteritza un moviment només derrotat, segons Coromines, quan, un sector del seu nucli dirigent, «el pànic social l'havia fet massa conservador».

En definitiva, la «classe mitjana» quedava perfectament estructurada abans ja de la Mancomunitat al voltant de l'actuació d'aquest sector intel·lectual i assumint i dirigint un estatisme català situat en una postura antimaurista des del 1910. Respecte a això, la producció periodística de Bofill resulta tan característica com el paper que des de la seva integració tingué dintre la Joventut Nacionalista. La seva primera col·laboració d'un cert pes a «La Veu de Catalunya» serà un article titulat *El catalanisme*,⁶⁴ en què es fixen els límits dintre els quals queden relacionats catalanisme i estatisme i els lligams d'aquest conjunt amb la política parlamentària de Cambó. Però, en notes particulars, Bofill precisarà molt més el sentit que dona a l'estatisme català, derivat d'una manera natural, segons ell, del sentiment popular respecte al mal govern central, l'agressivitat, la diferència de tractes (quintes, tributacions, etc.) i la diferència d'estructura social que enfronta una Catalunya dinàmica i una Castella que ha deixat palès el seu anacronisme i la manca de capacitat de reacció, sobretot després de la crisi del final del segle. Per a Bofill, la consecució d'aquest estatisme, del qual arribarà a precisar amb detall algunes de les seves esferes de competència, representarà l'única forma de solució de la problemàtica social, plataforma per arribar a assolir una veritable hegemonia a Catalunya i a Espanya i l'únic mitjà per a assolir l'«ideal nacionalista». Aquestes interrelacions queden perfectament expressades quan afirma que «nosaltres, proclamada la superioritat ètica, moral, estètica i humana de l'ideal nacionalista, sostenim que l'acció catalana ha de ser constant i general. Lo biològic és imperiós; no admet esperes ni postergacions. Des del primer dia pot i deu fer-se catalanisme en la manera de plantejar i resoldre les diverses qüestions socials i en la forma com s'estableixin els poders directrius. Si no ho fem amb esperit catalanista resultarà indefectiblement anti-català».⁶⁵

Com ja hem indicat, aquesta doctrina estatista serà definitivament arrodonida en adquirir els nuclis de la Joventut Nacionalista el mandat polític d'una veritable especialització, amb unes tasques plenament definides, que responien a la indicació de Cambó respecte al fet que tota «revolució» necessita una nova burocràcia que la faci efectiva i n'asseguri la perduració. D'aquest nucli, Cambó en destacarà, entre altres trets, «aquesta afició especialíssima que teniu a estudiar les qüestions concretes, a participar en les funcions d'execució; se vos ha acusat de tenir una ànima de buròcrates, de tenir una afició desmesurada a construir una burocràcia».⁶⁶

A aquesta conferència de Cambó va respondre Bofill des de «La Veu de Catalunya» amb una sèrie d'articles en els quals establia les bases de la funcionalitat de la Joventut en la nova etapa que havia obert l'estiu del 1909, període que, si bé imposava un «polític replegament», feia ineludible i fins i tot inajornable la definitiva estructuració d'un estatisme català que ja havia perfilat el

64. «La Veu de Catalunya» (17-II-1910), p. 1.

65. Vegeu *Catàleg, op. cit.* J. Bofill, *Sobre questions d'estatisme*, p. 3. Grup 6. Manuscrits. Política-Catalunya, 2, p. 172.

66. F. CAMBÓ, *Missió de la joventut en l'actual moment polítich* (9-IV-1912), «La Veu de Catalunya» (13-IV-1912), ps. 3 i 4.

nucli dels seus gestors directes. Així, Bofill afirmarà: «Justament, per a nosaltres, la burocràcia seria una mena de vida de perfecció política, un renunciament a tota professió reproductiva en guanys materials o d'honor. Per això la burocràcia, tal com nosaltres la prediquem, no pot sostenir-se sense una gran idealitat informadora. Aquesta idealitat halena en l'esperit de les noves generacions. Les quals, d'altra banda, arriben a l'hora oportuna i amb una preparació laboriosa i especialíssima. Res, com aquesta varietat de vocacions concretes, és indicatiu de la creixent plenitud espiritual del catalanisme.»⁶⁷ El que Joan Fuster ha qualificat d'«intellectual-professional» com a tipus humà ideal ha pres consciència de la possibilitat d'actuar com a tal; és, de fet, la culminació (i en això el paper impulsor dels noucentistes ha estat evident) del que havia rebut el nom d'«acció civil orsiana», en la conjunció d'una nova ètica i d'una nova moral pública, un moment polític molt concret i la dimensió i la rellevància que hi tenia el catalanisme.

I serà precisament en aquestes coordenades —assumida col·lectivament una consciència dirigent— que aquest sector començarà a autodefinir-se. Al començament de l'any 1911, en el moment d'iniciar una nova etapa en la seva publicació, la revista «Cataluña» es presentava com «*El portavoz de un núcleo de jóvenes que aunque acusando diversidad de matices políticos y hasta religiosos, trabajan, unidos entre sí por afinidades de temperamento y distanciados de los radicalismos, incompatibles con las pasiones y revolucionarismos de toda especie, en diversas especialidades, laborando con fe y optimismo, por el progreso técnico de todas las ramas de la actividad catalana, enamorados de las normas de serenidad, equilibrio, trabajo, perseverancia, conciencia y austeridad que forman el substratum del seny recogido de la herencia tradicional catalana*».⁶⁸ Els testimonis de la concreció d'aquesta consciència de grup són, però, múltiples i en procés d'una major maduració a mesura que es concreten les esferes de llur competència. Amb el suport electoral de la Lliga, gent com Bofill accedien al voltant del 1913 a una funció pública amb la plena consciència de formar part d'un veritable engranatge. El mateix Xènius, des del seu plenipotenciari *Glosari*, els ho recordaria en ocasió de «veure arribar a funció i encàrrec de govern qui han nodrit els seus anys d'estudi amb l'ideologia del noucens».⁶⁹ E. d'Ors els recordarà la triple responsabilitat que es deriva de la seva condició de regidors, catalanistes i noucentistes i els qüestionarà la possibilitat de fer desprendre del noucentisme la seva activitat política i administrativa.

Un altre punt que, més en l'ordre intel·lectual que no pas en el de les realitzacions pràctiques, influí per concretar una consciència sectorial entre aquests nuclis, fou la pròpia existència, dintre aquella dinàmica que girava al voltant de Madrid, de nuclis intel·lectuals (Maeztu, Zulueta, Azcárate, Unamuno de forma sempre lateral i «especial», etc.) que es defineixen com a ideòlegs i amb voluntat d'actuar, en una clara perspectiva regeneracionista, dintre el panorama de descomposició del sistema de partits que es tornaven i de descomposició política que concorre a la crisi dita parlamentària del 1913. Precisament, la ja citada

67. J. BOFILL, *La «Joventut Nacionalista». L'expansió. La burocràcia*, «La Veu de Catalunya» (1-v-1912).

68. *La labor de nuestra revista*, «Cataluña», 170-171 (7-iv-1911); contraportada.

69. E. d'ORS, *Glosari: Els nous*, «La Veu de Catalunya» (10-xi-1913).

revista «Cataluña» intentava ser un vehicle motor d'aquests contactes;⁷⁰ el fracàs, però, serà total, malgrat les coincidències tàctiques i doctrinàries que podem apreciar, en l'ordre de concretar ja algun tipus d'estructura política (el «*partido de la cultura*»), entre la Junta d'Afirmació Catalana, a Barcelona, i la Liga de Educación Política Española pensada per Ortega.⁷¹

Consciència de grup i opcions polítiques

Posteriorment, el procés «polític» que com a tal seguirà aquest nucli intel·lectual-professional respondrà a un moviment que reflecteix la progressiva radicalització del panorama socio-econòmic català i, quant a les formes externes que anirà prenent, la progressiva «intransigència nacionalista» que, de la dreta a l'esquerra de l'espectre polític, exterioritza el canemàs en el qual es concretaran les posteriors teoritzacions i realitzacions específiques. La tensa problemàtica aliadòfils-germanòfils ajudaria a concretar aquest tipus de radicalització, alhora que possibilitaria, un altre cop, una entesa intel·lectual entre Barcelona i Madrid, la qual es concretarà, per exemple, en la col·laboració periodística a la revista «Ibèria»;⁷² entre els castellans trobarem Unamuno, Pérez de Ayala, Ll. Araquistain i Salvador de Madariaga; i, entre els catalans, Rovira i Virgili, G. Alomar, Josep Carner, López-Picó, Ll. Nicolau d'Olwer, P. Bertrana, Joaquim Montaner, Joaquim Folguera, J. M. Junoy, Apa (Feliu Elias), etc., agrupament d'esquerra i dreta que marca una tendència, progressivament habitual, de concreció sectorial i de fonamental rebuig contra la burgesia econòmica.

Així doncs, si tractar aquest procés amb una mica d'amplitud significaria entrar en un tema complementari del tema central marcat pel títol d'aquest treball, en l'anàlisi de la complexa dinàmica política —i global— que emmarquen els anys 1910-14 i 1931-34, assajarem finalment de marcar-ne una inicial subperiodització, i també unes característiques bàsiques que, més que definir d'una manera acabada les incitatives que s'aniran produint, ens ajudaran a acabar de definir aquest nou sector de la classe mitjana. Pel que fa referència al problema de la cronologia i fins a 1931-32 —atès que la campanya pro-autonomia immobilitzarà molts processos i especialment els protagonitzats per la «classe mitjana»—,⁷³ podem subdividir aquest procés en tres períodes, en el benentès que, fins a la Dictadura del 1923, pot ésser considerat com un sol període d'una progressió creixent i ininterrompuda.

La primera fase giraria al voltant dels anys 1914-15 i es caracteritzaria per l'intent de buscar una col·laboració interpartidista, motivada per una infrangible «convicció nacionalista», fase que prendrà una rellevància real des del moment que la Lliga ja no els sigui un vehicle polític suficient; de la mateixa manera, a l'esquerra, en el moment de perdre una real funcionalitat la Unión Republi-

70. ROVIRA I VIRGILI, *El nacionalismo catalán* (Barcelona 1917), p. 12.

71. J. ORTEGA Y GASSET, *La Vieja y la Nueva Política*, a *Obras Completas*, vol. 1, ps. 300 i ss.

72. «Ibèria», núm. 1, Barcelona (10-iv-1915) (subvencionada pels aliats). En la mateixa línia, J. M. Junoy dirigí «L'Instant» (1918-19), revista d'aproximació franco-catalana.

73. Podem fer referència a la crisi latent dintre ERC, la desintegració del PCR, el canvi de postura d'ACR, la precarietat de l'escissió UD de Catalunya, etc.

cana, trobarem, en el pla concret, els intents de Martí i Julià per a imposar una fórmula socialdemòcrata que de fet respon a les teoritzacions d'Alomar del principi del segle.⁷⁴ Però el període podrà quedar centrat en la *Junta d'Afirmació Catalana*, resposta bastant mecànica (desembre de 1914) al gran viratge de les burgesies de Catalunya, les quals, davant la crisi oberta per la Guerra Gran i la predicció de les seves repercussions negatives i desestabilitzadores, abandonarà tota iniciativa de mobilització global catalana i catalanista —molt especialment la Mancomunitat— i es girarà un cop més de cara al centre perquè els continuï assegurant una hegemonia que no han aconseguit d'estabilitzar.⁷⁵

La Junta d'Afirmació Catalana, precedent directe de la futura Acció Catalana, representarà una iniciativa interpartidista destinada a aglutinar «al tècnic, al professor, al literat», per tal de donar una veritable operativitat a la idea que «com que el nacionalisme és un fet biològic, nosaltres volem representar-hi la força interior, immanent: no immòbil, que no deu confondre's».⁷⁶ L'activitat de la Junta no es va limitar a una important campanya de conferències, sinó que promogué una *Exposició de les Joventuts Nacionalistes de Catalunya als Parlamentaris Catalans* (14-IV-1915), veritable manifest nacionalista que sobrepassa el motiu concret que l'havia impulsat (protesta contra l'empresonament de J. Puig i Esteve, president del CADCI), per a passar a manifestar i representar un desacord amb el moderantisme parlamentari del regionalisme i la primera amenaça d'una actuació independent en el cas que veiessin que l'actuació catalana es deteriorava. L'última actuació concreta de la Junta serà, dintre la crisi i la radicalització de la vida catalana de l'any 1917, el significatiu suport de l'opció catalanista i republicana, en l'homenatge a Rovira i Virgili amb motiu de l'aparició del seu llibre *El nacionalismo catalán* (abril de 1917). Finalment, podem afegir que la Junta va aplegar, entre altres, Josep Carner, Rovira i Virgili, Bofill, F. Culi i Verdaguer, J. Cuadras, Carles Jordà, etc.

La segona fase, d'una major complexitat (i, per altra banda, més coneguda), quedaria emmarcada en el període 1918-19 a 1922-23, com la culminació del procés ja tractat amb la definitiva fixació de les diferents opcions polítiques, especialment amb l'aparició d'Acció Catalana i la Unió Socialista de Catalunya. Els principals motius que precipiten aquest moment són, entre altres, la radicalització social (i la «guerra social» que esclata amb força a partir del 1920), el definitiu fracàs de la política tradicional de la Lliga, especialment en la perspectiva de la seva capacitat de mobilització «nacional» i d'operativitat de cara al centre, la crisi econòmica, la crisi d'idees i el marc general de la crisi de postguerra, incloent-hi el revifament del problema de les nacionalitats amb el programa wilsonià.⁷⁷ Com a tret general d'aquesta fase, present a l'hora de consti-

74. ALOMAR, *Harmonización de la corriente socialista con la nacionalista*, «Revista Jurídica de Catalunya», 8 (1902), 10 (1904), 11 (1905).

75. Vegeu la significació del Mensaje al rey D. Alfonso XIII (20-VIII-1914), signat per la quasi totalitat dels grups econòmics de pressió de Catalunya.

76. JOSEP CARNER, *La Junta d'Afirmació Catalana*, conferència pronunciada al local del CADCI pel gener de 1915.

77. Des d'aquest moment i d'una manera creixent van ser començades a llegir revistes tan significatives com «Notre Temps», «L'Europeen», «L'Eveil des Peuples» i, sobretot, «L'Europe Nouvelle», fundada el 12 de gener de 1918 per Philouze i Louisse Weiss per a defensar la causa txecoslovaca. Vegeu DIVERSOS, *Histoire Générale de la Presse Française* (París 1972), vol. III.

tuir-se els diferents nuclis polítics d'imminent aparició i fonament de l'auge separatista que afectarà molts sectors, trobem la radicalització social (i global) de la classe mitjana i també la recuperació bastant general dels ideals que al principi del segle havia propugnat el republicanisme català, sense èxit polític: socialisme, nacionalisme, democràcia i república.⁷⁸

D'aquesta fase volem destacar dos aspectes. Primerament l'acte d'homenatge que rebrà Bofill amb motiu del seu nomenament com a conseller de la Mancomunitat (de la qual ocuparà la vice-presidència i la conselleria de política social) el mes de juliol de 1919. L'oferiment de l'acte, fet per R. Campalans, marcarà externament l'interpartidisme habitual en la dinàmica política de la «classe mitjana», reflex, en bona part, de la col·laboració que des de sempre han mantingut en el terreny professional. Però la cosa veritablement important de l'acte serà la resposta de Bofill, publicada sota el títol de *Les Joventuts Catalanes. Política. Nacionalisme. Socialisme. En Prat de la Riba*,⁷⁹ manifest on trobem sintetitzada la tàctica i les directrius polítiques i nacionalistes que han de seguir els sectors intel·lectuals-professionals, així com l'anàlisi de la situació que aquests ocupen dintre els altres grups socials catalans i en relació amb aquests. L'ideari expressat per Bofill descansarà en el reforç de la condició tècnica d'aquest sector, així com en la combinació de nacionalisme i socialisme (marc i mètode que sintetitza l'ideari de la «concòrdia de classes»), com a projecte alhora reconstructor i integrador.

Aquest ideari l'acabà de perfilar el mateix Bofill en el moment d'estructurar un projecte frustrat (també de l'any 1919) de constitució d'un nucli qualificat explícitament de «fabia», fet quasi insòlit partint d'un Bofill, però que ens dona la mesura de fins a quin punt aquest sector de la classe mitjana, constituït en veritable nucli motor de noves alternatives, assumí ja plenament la seva condició d'intel·lectualitat tècnica i burocràtica en la perspectiva del més modern «servidor públic». En aquest sentit, el final del manifest constituïu d'aquesta frustrada societat fabiana ofereix una definició valuosa dels límits, la funcionalitat i les contradiccions, que se sintetitzen en els sectors dels quals hem assajat l'anàlisi. En ell s'afirma que «demostració de que és un moviment íntegrament nacionalista són els signants. Fidels a una ideologia i a una sentimentalitat de catalanistes pensem, demés, que la intervenció de la collectivitat, limitant la lliure distribució de riqueses, introduint factors morals en el càlcul de les proporcions que capital i treball han de percebre del total producte, no ha d'aturar-se mai; pensem més, que el nostre sistema econòmic, fundat en la propietat privada i el canvi, no és etern ni l'únic pensable i que ha d'acostar-se, tant com sense minva de la producció sia possible, a la propietat colectiva del capital i de la terra. Com tants altres homes a Europa, davant els problemes, trobem en manca polítics prou forts per a dominar-los. Aquesta negativa constatació no ens durà a fundar un nou partit polític, que necessitaria per a una tasca útil masses anys de preparació o una batzegada revolucionària. Preferim, com els fabians anglesos, influir en tots els partits per mitjà dels intel·lectuals, dels escriptors i teorit-

78. Respecte a això, vegeu l'interessant article d'I. MOLAS, *Federació Democràtica Nacionalista*, «Recerques», 4 (1974), ps. 137-53.

79. J. BOFILL, *Les Joventuts Catalanes. Política. Nacionalisme. Socialisme. En Prat de la Riba*, «La Revista», núm. 30 (Barcelona, Imp. de la Casa Caritat, 24-VIII-1919).

zants de cada un d'ells i, així, assegurar per damunt de la baralla llur solidaritat d'idees més sòlides que la fràgil solidaritat del treball i que resisteix millor la pugna dels contraposats interessos».⁸⁰

L'altre fet que cal destacar és el bandejament, al principi del 1920, d'E. d'Ors de l'esfera directiva de la cultura catalana. L'acomiadament de Xènius, del qual es responsabilitzarà en última instància el seu mateix successor, Bofill i Mates, representa (i d'aquí la seva transcendència) el reflex del rebuig dels mètodes antics per part dels polítics de govern i els tècnics de la classe mitjana.⁸¹ Es converteix, així, en el símptoma extern d'aquesta fase d'independització dels nuclis intel·lectuals, la qual afecta la reconversió global de la direcció de Catalunya i, per tant, la mateixa funcionalitat política conservadora de la Mancomunitat.

Pel que fa referència a la tercera fase del procés apuntat, aquesta s'obre després del parèntesi obligat de la Dictadura de Primo de Rivera. En aquesta fase, la manifestació més clara de la postura que hem anat analitzant (postura anacrònica en mantenir-se estrictament fidel a les motivacions predictatorials), serà la que caracteritza el procés de politització d'Acció Catalana pel març de 1930 i el d'estructuració del PCR el mes de gener de 1931 i per iniciativa directa de J. Bofill i Rovira i Virgili. I, encara que ens quedi ja fora de la nostra cronologia, hi hauríem de buscar la més significativa i exhaustiva caracterització dels principis motors, cohesionadors i mobilitzadors dels sectors intel·lectuals-professionals, constituïts ja «nucli motor de la classe mitjana», el lema d'aquest partit: «Liberalisme, catalanisme, democràcia, república».

80. J. BOFILL, *Manifest*, Arxiu Particular de Jaume Bofill i Mates, Secció de Manuscrits: Política-Catalunya, p. 4.

81. *Documents interessants* (text íntegre del discurs de J. Bofill a la Mancomunitat), «La Veu de Catalunya» (3-II-1920) (ed. del vespre), ps. 9 i 10.